

Türkçe Meâl Literatüründe Müdrec Kıraatlerin İzleri: Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli Örneği

Yusuf Ziya Kurtuluş

0000-0003-2384-3820

yzkurtulus@sinop.edu.tr

Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı, Sinop, Türkiye
[ror.org/004ah3r71](https://orcid.org/004ah3r71)

Öz

Kur'an kıraatleri, lafzî farklılıkların ötesine geçerek anlam ve yorum dünyasına etki eden yönleriyle, Kur'an ilimleri içerisinde hem teorik hem de uygulamalı boyutlarıyla dikkate değer bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Özellikle hüküm içeren âyetlerdeki kıraat farklarının anlam üzerinde doğurduğu etkiler, bu alanı doğrudan meâl çalışmalarıyla ilişkilendirmiştir. Çünkü anlamı etkileyen her farklılık, meâl yazarının metne yaklaşımını ve tercihlerini şekillendirmektedir. Bu çerçevede kıraat ilmi, sadece uzmanlar için değil, meâl okuyucuları ve çeviri yazarları için de dikkatle takip edilmesi gereken bir alan hâline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, üç kişilik bir heyet tarafından hazırlanan Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli adlı eserde kıraat farklılıklarının nasıl aktarıldığını incelemektir. Araştırmada nitel içerik analizi yöntemi kullanılmış ve eserin 2008, 2014 ve 2020 yıllarına ait baskıları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada öne çıkan bulgulardan ilki, sahih (mütevâtir) kıraatlerin meâl metni içerisinde doğrudan yer almasıdır. Buna karşılık müdrec kıraatlerin (sonradan açıklama niyetiyle metne eklenen rivayetlerin) genellikle dipnotlar aracılığıyla, açıklayıcı bir mahiyetle sunulduğu gözlemlenmiştir. Ahkâm âyetleri özelinde yapılan incelemelerde, müelliflerin sahih kıraat anlayışına sadık kaldığı, mütevâtir kıraatleri esas aldığı ve müdrec rivayetlere yalnızca anlamı pekiştiren bir unsur olarak sınırlı yer verdiği anlaşılmıştır. 2020 baskısında ise kıraat farklılıklarının sunumu ve sistematığı bakımından daha akademik, titiz ve metodolojik bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Bu durum, eserin zaman içerisinde gelişen bir kıraat bilinciyle güncellendiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bu eser yalnızca bir Kur'an çevirisi değil, aynı zamanda kıraat temelli düşüncenin meâl diline nasıl yansıtılabileceğine dair örnek bir modeldir. Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, okuyucunun farklı kıraat rivayetleriyle metni çok yönlü olarak kavramasına imkân sağlamak ve kıraat temelli meâl metodolojisinin önemini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kıraat, Sahih, Müdrec, Meâl, Ahkâm

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma, kıraat farklılıklarının Kur'ân meâllerine aktarım biçimlerinin meâl metodolojisi açısından nasıl bir anlam taşıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.
- *Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli* adlı eserde hem sahih hem de müdrec kıraatlerin yer aldığı ve bu farklılıkların açık biçimde dipnotlandırıldığı tespit edilmiştir.
- Kıraat farklılıkları, eserde sadece teknik bir detay olarak değil, anlam ve ahkâm yorumlarını etkileyen bir unsur olarak sistematik biçimde sunulmaktadır.
- Eser, mukayeseli kıraat sunumuyla okuyucunun alternatif okuyuşlar hakkında bilgi edinmesini ve kendi değerlendirmesini yapabilmesini mümkün kılmaktadır.
- Çalışma, kıraat ilmi ile meâl çalışmaları arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, meâl yazımında kıraat temelli yaklaşımın akademik ve metodolojik değerini vurgulamaktadır.

Atıf Bilgisi

Kurtuluş, Yusuf Ziya. "Türkçe Meâl Literatüründe Müdrec Kıraatlerin İzleri: Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli Örneği". *Tetkik* 8 (Eylül 2025), 481-502.

<https://doi.org/10.55709/tetkik.1688677>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	01 Mayıs 2025
Kabul Tarihi	16 Eylül 2025
Yayın Tarihi	30 Eylül 2025
Hakem Sayısı	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim	tetkik@okuokut.org
Kalkınma Amaçları	-
Lisans	CC BY-NC 4.0

Traces of Mudraj Qirāʾāt in Turkish Qurʾan Translation Literature: The Case of *Yüce Kurʾan ve Tefsirli Meâli*

Yusuf Ziya Kurtuluş

0000-0003-2384-3820

yzkurtulus@sinop.edu.tr

Sinop University, Faculty of Theology, Qurʾanic Reading and Qiraat, Sinop, Türkiye
orcid.org/004ah3r71

Abstract

The variations of the Qurʾanic recitations (qirāʾāt) extend beyond mere phonetic differences and have significant implications for interpretation and meaning, thus constituting a critical subject of both theoretical and practical inquiry within Qurʾanic sciences. This becomes particularly significant in āyāt al-aḥkām (legal verses), where variations in qirāʾāt shape semantic outcomes and thereby establish a direct relationship between the discipline of qirāʾāt and the practice of Qurʾan translation (meāl). Since every variation affecting meaning shapes translators' approach to the text and their interpretive choices, the science of qirāʾāt has become increasingly relevant not only for scholars but also for translators and readers of the Qurʾan. The aim of this study is to examine how qirāʾāt differences are presented in the work *Yüce Kurʾan ve Tefsirli Meâli*, prepared by a three-member committee. The research employs the method of qualitative content analysis and comparatively evaluates the 2008, 2014, and 2020 editions of the work. One of the prominent findings of the study is that authentic (ṣaḥīḥ/mutawātir) qirāʾāt are directly incorporated directly into the translation text. By contrast, mudraj qirāʾāt (narrations inserted into the text later with the intention of explanation) are generally presented through footnotes, in an explanatory manner. A closer examination of the āyāt al-aḥkām reveals that the compilers adhere to the authentic qirāʾāt approach, taking mutawātir recitations as the basis and giving place to mudraj narrations only in a limited way as elements reinforcing meaning. In the 2020 edition, however, it is observed that a more academic, meticulous, and methodological approach is adopted with regard to the presentation and systematics of qirāʾāt variations. This shift indicates an evolving editorial awareness regarding the role of qirāʾāt in exegetical and translational practices. In conclusion, *Yüce Kurʾan ve Tefsirli Meâli* serves not only as a Qurʾan translation but also as a representative model of how qirāʾāt-conscious methodology can inform the act of rendering the sacred text into another language. The work facilitates a multidimensional understanding of the Qurʾanic text by exposing the reader to diverse qirāʾāt traditions and underscores the importance of incorporating these readings into the broader process of Qurʾanic translation and commentary.

Keywords

Qirāʾāt; Ṣaḥīḥ; Mudraj; Meaning; Aḥkām

Highlights

- This study aims to reveal the significance of the transmission of qirāʾāt variations into Qurʾanic translations in terms of translation methodology.
- It is determined that *Yüce Kurʾan ve Tefsirli Meâli* incorporates both authentic and interpolated qirāʾāt, explicitly documented through footnotes.
- Qirāʾāt variations are presented not merely as technical details but as elements systematically influencing meaning and legal interpretation within the work.
- The work's comparative presentation of qirāʾāt enables readers to become acquainted with alternative readings and make their own evaluations.
- By highlighting the relationship between qirāʾāt studies and Qurʾanic translation efforts, the study emphasizes the academic and methodological significance of a qirāʾāt-based approach in translation practices.

Citation

Kurtuluş, Yusuf Ziya. “Traces of Mudraj Qirāʾāt in Turkish Qurʾan Translation Literature: The Case of *Yüce Kurʾan ve Tefsirli Meâli*”. *Tetkik* 8 (September 2025), 481-502.

<https://doi.org/10.55709/tetkik.1688677>

Article Information

Date of submission	01 May 2025
Date of acceptance	16 September 2025
Date of publication	30 September 2025
Reviewers	Two Internal - Two External
Review	Double-blind
Plagiarism checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Complaints	tetkik@okuokut.org
S. Development Goals	-
License	CC BY-NC 4.0

Giriş

Kiraat/القرءات kelimesi sözlükte قرأ/ karae fiilinin semâî mastarı olan قراءة/kirâe kelimesinin çoğuludur.¹ Terim olarak ise “Kiraat, Kur’ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve ravilerini ispat etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir.”² Kiraat ilmi ise konu olarak âyetle yer alan kelimelerin okunuşunda değişiklikler ile bu kelimelerin eda keyfiyeti³ noktasında kiraat imamlarının farklı okumalarını ele alan bir ilimdir.⁴ Kiraat esnasında ortaya çıkan ve tecvid ilminin konusu olan kurallar, fonetik farklılıklar, lehçe ve kabile kaynaklı okumalar kiraat imamının farklı okuyuş biçimi olarak değerlendirilmekte ve mânâyâ çoğu zaman etkisinin olmadığı bilinmektedir.⁵ Usûl konularının dışında kalan ve kiraat içerisinde ferşî⁶ okumalar diye ifade edilen kiraat farklılıklarının bir bölümünün ise mânâyı açıklayıp ona zenginlik katan bir yönünün olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte sahabeden ve tabiinden sahih kiraatlerde aranan bir özellik olarak Resmü’l-Mushaf’a uygun olma kriterini taşımayan rivayetler nakledilmiştir. Bu rivayetlerin birer sahih kiraat olmayacağı yönünde ittifak vardır. Ancak bu okuyuşların her ne kadar kiraat olmasalar da tefsir ilmi açısından son derece önem arz ettiği de bir gerçektir. Elbette şâz konusu kiraat alanı içerisinde geniş bir yekûn oluşturmaktadır. Çalışmanın hacmini de dikkate alarak araştırmacıları geniş bilgi için ilgili çalışmalara yönlendirmek yerinde olacaktır.⁷ Şâz kiraat kategorisi içinde değerlendirilen ve müdrec diye adlandırılan bu okuyuşlar hadislerde olduğu gibi metnin aslında yer almayan bazı ifadelerin tefsir veya diğer nedenlerle metne eklenmesidir.⁸ Diğer bir tanımda ise müdrec kiraat; tefsir kabilinden sahabenin ilaveleri⁹ olması nedeniyle Resmü’l-Mushaf’a uymayan, Arap gramerine uygun,

¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 1/128.

² İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-mukri’in ve mürsidü’l-tâlibin* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1999), 9.

³ Eda Keyfiyeti, Kur’ân kelimelerinin Hz. Peygamber’den itibaren kârifler tarafından ağızdan ağıza alınarak gelen tüm okuma formlarını ifade eder. Harflerin telaffuzundan kelimelerin ifade kalıplarına kadar tüm ayrıntılar, bu kapsam içinde bir anlam ifade eder ki, bu da yüz yüze eğitimi gerekli kılan bir kiraat ilmini diğer ilimlerden ayıran önemli bir özelliktir. Mehmet Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kiraat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2005), 12; İrfan Çakıcı, *Şâz Kiraatler ve Tefsire Etkisi* (Konya: Gece Akademisi, 2018), 29.

⁴ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfû fudalâi’l-beşer fi’l-kirâati’l-erbaate aşer*, thk. Şa’ban Muhammed İsmail (Beyrut: Alemü’l-Kütüb, 1987), 5.

⁵ Hâlid Abdurrahman Ak, *Usulü’l-‘t-tefsir ve kavâ'iduh* (Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 1986), 428.

⁶ Ali Öge, “Enbiyâ Sûresi Bağlamında Ferşî Kiraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (31 Aralık 2020), 43-56.

⁷ Mehmet Dağ, “Kıraat İlminde Şâz Kavramı-Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair –”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7/2 (30 Eylül 2007), 57-110; Mehmet Kılıç, *Şâz Kiraatlar Bağlamında Hasan Basî Kiraatı ve Özellikleri* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017); İrfan Çakıcı, *Şâz Kiraatler ve Tefsire Etkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016); Abdullah Aydın, “Şâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010); Mehmet Maşuk Acar, *Kıraat İlminde Şâz Olgusu* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022); Yusuf Ziya Kurtuluş, “Şâz Kırâatlerin Mahiyeti ve Çeşitleri”, *Tafsir Dergisi* 3/1 (2023), 17-37; Mehmet Maşuk Acar, “Kıraatlerin Sınırlandırılmasının Şâz Kiraatler Üzerindeki Etkisi”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 9/1 (10 Ocak 2023), 322-343; Cafer Yıldız, *On Kiraat İmamına Nispet Edilen Şâz Okuyuşlar* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2024).

⁸ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru’l-Türras, 1985), 1/242; Kurtuluş, “Şâz Kırâatlerin Mahiyeti ve Çeşitleri”; Muzaffer Ekrem Küçükturgut - İrfan Çakıcı, “Kıraat İlminde Müdrec Olgusu”, *HİKEM* 2/1 (29 Mart 2024), 17-38.

⁹ Osman Bayraktutan, *Kıraatlerde Müdrec Kavramı* (Ankara: Sonçağ Akademisi, 2023), 43.

yansıtılmadığını, kıraatler arasında bir tercihte bulunulup bulunulmadığını, özelde ise müdrec kıraatlere ne derece yer verildiği, yer verildiyse bunun belirtilip belirtilmediği, yapılan tercihlerin Kıraat-ı Aşere ile örtüşüp örtüşmediği gibi sorulara cevap aranacaktır. Bunun için öncelikle *Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli* adlı çalışmada fıkıhta yapılan ayırım göz önüne alınarak ahkâm âyetlerinde yer alan kıraat farklılıklarını ibadet, muâmelât veya ukubat alanlarında genel olarak âyete verilen mânâ ve kıraat tercihleri mukayese edilecektir. Çalışma bazı ahkâm âyetlerindeki kıraat farklılıklarına odaklandığı için bir makalenin hacmi de dikkate alınarak diğer âyetler bu kapsamın dışında tutulacaktır.

İlk baskısı 2008 yılında yapılan eserin, kıraat farklılıklarını meâllerine yansıtıp yansıtmadığı aynı zamanda 2014 ve 2020 yılındaki basımları arasında farklılıkların olup olmadığı, 2020 yılında yapılan baskının ne derece düzeltilip düzeltilmediği de mukayese edilmiş olacaktır.

1. Müdrec Kavramı ve Kıraat İlmindeki Kullanımı

Müdrec kelimesi, Arapça'da "eklemek", "ilave etmek" ve "sonradan dâhil etmek" anlamlarına gelen "idrâc" veya "derc" kökünden türemiş olup ismi mef'ûl kalıbında bir terimdir.²³ Kıraat ilmi açısından müdrec; Kur'ân lafızlarına tefsir veya açıklama amacıyla yapılan ilaveleri ifade etmektedir.²⁴ Mushaf hattına uymayan, tefsir mahiyetinde olup Hz. Peygamber'e nispet edilmeyen bu tür okumalar, kıraat terminolojisinde zayıf veya şâz olarak nitelendirilmektedir.²⁵

Müdrec kavramı hadis ilminde de benzer anlamlarla kullanılmıştır; dolayısıyla asıl metne sonradan yapılan açıklayıcı eklemeleri tanımlayan ortak bir gelenekten söz etmek mümkündür.²⁶ Bu tür uygulamaların tarihi, vahyin yazıya geçirilmeye başlandığı ilk dönemlere kadar uzanmaktadır. Sahabe nesli, indirilen âyetleri yazarken kimi zaman açıklayıcı notlar düşmüş, bu notlar zamanla Abdullah b. Mes'ûd, Übeyy b. Ka'b ve Hz. Ali gibi önde gelen sahabîlerin şahsi Mushaflarında yer almıştır. Ancak bu şahsi Mushaflarda yer alan açıklayıcı eklemelerin, Kur'ân'dan bir cüz değil, ilgili âyetleri izah etmeye yönelik ifadeler olduğu hem yazarlar hem de onları okuyanlar tarafından bilinmekteydi.²⁷

İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte farklı kültürel çevrelerden insanların İslam'a girmesi,²⁸ Kur'ân'a dair algıların da çeşitlenmesine neden olmuştur. Bu durum, ana metin ile açıklayıcı ilavelerin zamanla karıştırılmasına yol açmış; bazıları bu ilaveleri Kur'ân'ın bir parçası olarak, bazıları ise farklı bir kıraat türü şeklinde değerlendirmiştir. Ortaya çıkan bu karmaşa, sahabenin Mushaflar üzerinde birlik sağlama yönünde harekete geçmesine neden olmuş ve Hz. Osman döneminde gerçekleştirilen Mushaf çoğaltma sürecinde, bu tür açıklayıcı notlar ve belgeler imha edilerek birlik sağlanmıştır. Bu süreçte çoğaltılan

²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 2/266; Bayraktutan, *Kıraatlerde Müdrec Kavramı*, 73; Çakıcı, *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*, 2018, 183.

²⁴ Zürcânî, *Menâhil*, 1/431.

²⁵ Mehmet Efendioğlu, "Müdrec", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/474-475.

²⁶ ‘Ebû ‘Amr Takıyyüddîn ‘Osmân b. ‘Abdurrahmân İbnü's-Salâh, *‘Ulûmü'l-hadis*, thk. Nûreddîn ‘İtr (Dimaşk; Beyrut: Dâru'l-Fikr; Dâru'l-Fikri'l-Mu‘âsir, 1406), 95-97.

²⁷ Zürcânî, *Menâhil*, 1/431; Çakıcı, *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*, 2018, 183.

²⁸ Metin Yılmaz – Muhammet Karaağaç, "Türkistan'ın İslamlaşma Sürecinde Sûfîzmin Etkisi". *Türkoloji* 109 (Mart2022), 136-160.

Mushaflarda hiçbir müdrec ifadeye yer verilmemiş, böylece toplumda Kur'ân metni ile açıklayıcı notlar arasında bir ayırım bilinci oluşturulmuştur.²⁹ Bu tecrübe sonraki nesillere de aktarılmış; kıraat alimleri, hangi okumaların yedi harf ruhsatı çerçevesinde sahih kıraat olarak değerlendirileceğini, hangilerinin ise müdrec kapsamında ele alınması gerektiğini eserlerinde belirtmişlerdir. Böylece müdrec örnekleri, sahih ve şâz kıraatlerden ayırt edilebilmiştir.³⁰

Müdreclerin isnad açısından kime ait olduğu incelendiğinde, bazı ilavelerin Hz. Peygamber'e, çoğunun sahabeye ve bir kısmının da tabiîn nesline dayandığı görülmektedir.³¹ Örneğin, er-Rahmân sûresinde geçen “رَفْرَف” (refref)³² kelimesinin yerine “رَفَارِف” (refârifin) şeklinde bir kullanım rivayet edilmiş, bu ilavenin Hz. Peygamber'e nispet edildiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, senedinin tek olması nedeniyle refârifin kıraati sahih kabul edilmemiş; refref ise cumhur nezdinde meşhur olmuş ve sahih kıraat sayılmıştır.³³ Benzer şekilde, el-Mâide sûresinde geçen “ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ”³⁴ ifadesine Übeyy b. Ka'b ve Abdullah b. Mes'ûd'a nispet edilen “مُتَتَابِعَاتٍ” ilavesi yapılmış ve bu da sahabe kaynaklı bir müdrec örneği olarak değerlendirilmiştir.³⁵ Bu örneklerden de anlaşılaacağı üzere, Hz. Peygamber'e nispet edilen müdreclerde genellikle kelime değişikliğine gidilmekte; çoğul veya müteradif ifadeler kullanılmaktadır. Sahabe kaynaklı ilavelerde ise mevcut lafız korunarak açıklayıcı ibareler sonradan eklenmektedir. Bu da müdreclerin mahiyetinin belirlenmesinde önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁶

Müdrec ifadelerin kıraatle ilişkisi tartışmalı olmakla birlikte, genel kanaat, bu tür ilavelerin kıraatten ayrı ve bağımsız olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündedir. Klasik tasniflerde müdrec, çoğu zaman şâz kıraatin bir alt başlığı olarak yer alsa da bu ifadeler kıraat değil, tefsir mahiyetinde açıklamalardır.³⁷ Zira kıraat, Kur'ân'ın tilavetine dair rivayetlerle şekillenirken; müdrec, bireysel içtihadı veya rivayete dayanan açıklayıcı metin notlarıdır. Bu anlamda, ister Hz. Peygamber'e, ister sahabeye veya tabiîne nispet edilsin, müdrec olarak değerlendirilen ilaveler, Kur'ân kıraati kapsamında değil, anlam açıklamasına yönelik tefsir faaliyetleri çerçevesinde ele alınmalıdır. Nitekim kıraat ilmi içerisinde yapılan tasniflerde bu yaklaşım açıkça görülmekte, kıraatle doğrudan ilgisi olmayan müdrec örnekler sistematik olarak ayrıştırılmaktadır.³⁸ Bu ilaveler, İslam ilim geleneğinde daima değerli kabul edilmiş, tefsir ve fıkıh kaynaklarında sıklıkla kullanılmıştır. Sahabe ve tabiîn döneminden itibaren bu tür açıklamalar hem sözlü hem de yazılı olarak korunmuş; bazı alimler tarafından hüküm çıkarmada delil olarak dahi değerlendirilmiştir. Bu yönüyle müdrec ifadeler, kıraat değilse de Kur'ân'ın anlaşılmasına katkı sağlayan önemli

²⁹ Çakıcı, *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*, 2018, 184.

³⁰ Zürcânî, *Menâhil*, 1/431.

³¹ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 62; Çakıcı, *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*, 2018, 184; Bayraktutan, *Kıraatlerde Müdrec Kavramı*, 77.

³² er-Rahmân 55/76.

³³ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Murâdî en-Nehhâs, *İrâbu'l-Kur'ân*, ed. 'Abdulmun'im Halîl İbrâhîm (Beyrut: Menşûrât Muhammed 'Alî Beydûn; Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, 1421), 4/213.

³⁴ el-Mâide 5/89.

³⁵ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, thk. Muhammed b. Abduh (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 165.

³⁶ Çakıcı, *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*, 2018, 184.

³⁷ Zürcânî, *Menâhil*, 1/431; Çakıcı, *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*, 2018, 185.

³⁸ Bayraktutan, *Kıraatlerde Müdrec Kavramı*, 79-113.

yorumlayıcı unsurlar olarak görülmelidir.³⁹ Dolayısıyla bu çalışma bu amaca matuf olarak ilgili meâlde müdrec kıraati araştırma konusu yapmıştır.

2. Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli Adlı Eserde Kıraatlerin Yeri

Abdülkadir Şener, M. Cemal Sofuoğlu (öl. 2013) ve Mustafa Yıldırım'ın meâlinde kıraat farklılıklarının mânâyâ nasıl yansıtıldığına geçmeden önce onların kıraatlerden nasıl faydalandıklarını tespit etmek yerinde olacaktır. Çalışmanın “Sunuş” kısmında meâlle ilgili bazı bilgilere ana hatlarıyla temas edilirken, 2014 baskısında yer almayan fakat 2020 baskısında yer alan “Tefsire Dair” başlığı altında meâlde hangi usul ve esaslara yer verdiklerini kendileri de ifade etmektedirler. Buradan hareketle meâl sahipleri genellikle metne sadık kalmışlardır. Bazı yerlerde de anlaşılan mânâyı birebir metne sadık kalarak vermişlerdir. Âyeti daha iyi anlaşılmasına katkı sunan ikinci anlamları araya bir virgül veya taksim koyarak ya da parantez içine alarak yer verdikleri de görülmektedir. Âyete farklı bir anlam katan, açılım getiren kıraat farklılıklarından kaynaklanan anlamları metne yansıtmış ve bunu bir notla açıklamışlardır. Bunu yaparken kıraat-ı seb'a'yı mütevatir ve sonraki üç kıraati ise meşhur kıraat imamının okuyuşu olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte âyetlere verilen manaya bakıldığında kıraat farklılıklarının ve müdrec ifadelerin çeviriye yansıtıldığı görülmektedir. Kıraat-ı Aşere dışında kalan okumalardan kaynaklanan bazı anlam farklılıklarını dipnotlarda bazen zikretmemişlerdir.⁴⁰ Esas itibarıyla burada dikkati çeken nokta, kıraat ayırımında kullanılan bu ayırım meâlde müdrec adıyla hiç anılmamıştır.

Meâl sahipleri bu çalışmanın esasını oluşturan ahkâm âyetleri ile ilgili olarak “Kur'an iki yüz kadar hukuki hüküm ifade eden âyetleri içermektedir. Kur'an meâli ve tefsiri konusunda okuyucunun en fazla dikkat edeceği hususlardan biri de okuduğu bu ahkâm âyetleriyle hüküm çıkarmaktan ve fetva vermekten kaçınmaktır. Çünkü bu tür âyetlerden hüküm çıkarmak ciddi uzmanlık gerektirmektedir. Bununla ilgili fıkıh usulü adında müstakil bir ilim dalı mevcuttur. Aksi takdirde dini anlamda kargaşa olur ve telafisi zor sıkıntılar meydana gelebilir.” ifadesini kullanmaktadırlar.⁴¹

Meâl sahiplerinin ahkâm âyetlerine ve kıraat farklılıklarına karşı insanları uyardıkları ve bu konunun uzmanlık gerektirdiğine dikkat çektikleri gözlemlenmektedir. Bunu ifade ettikten sonra ilgili âyetlerde yer alan kıraat farklılıklarına geçmek yerinde olacaktır.

3. İbadetler ile İlgili Âyetlerde Müdrec Kıraatlere Yer Verilmesi

Kur'an'da Allah'a ibadet⁴² kavramı, tek bir ilah olarak O'na inanmayı, emir ve yasaklarına boyun eğmeyi, koyduğu hükümleri yerine getirmeyi, helal ve haramları kabul edip benimsemeyi, özetle hakiki mânâda sadece ilah olarak O'nu kabul etmeyi ifade

³⁹ Çakıcı, Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi, 2018, 185.

⁴⁰ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, çev. Abdülkadir Şener vd. (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2020), 9, Meryem 19/72, er-Rahmân 55/76.

⁴¹ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, 13.

⁴² Mustafa Sinanoğlu, “İbadet (Etimoloji ve Tanım)”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/233-235.

etmektedir.⁴³ Namaz,⁴⁴ hac,⁴⁵ zekât⁴⁶ gibi temel ibadetler Kur'ân'da sıkça geçmektedir. Fakat bu ibadetlerin yapılış şekillerine detaylı bir şekilde yer verilmemektedir. Ancak, Hz. Peygamber tarafından bu ibadetlerin nasıl yapılacağı uygulamalı olarak ashaba öğretilmiştir.⁴⁷

Bu bağlamda *Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli* adlı çalışmada kıraat farklılıkları çerçevesinde ahkâm âyetlerinden olan ve ibadet mahiyeti olan bir âyet inceleme konusu yapılacaktır. Bir komisyon tarafından hazırlanan bu meâlde kıraat farklılıklarına yer verildiği yukarıda ifade edilmiştir. İbadet ile ilgili âyetlerde ise bunun ne derece gerçekleştiği, bir tercihte bulunup bulunmadıkları sahih, meşhur veya müdrec kıraatlere atıfta bulunup bulunmadıkları açıklanmaya çalışılacaktır.

Kıraat farklılıklarını içinde barındıran ve bu başlık altında ele alınacak olan, el-Bakara sûresinde geçen *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ* âyetinin⁴⁸ *وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ salât-ı vüstâ*⁴⁹ (orta namaz) kısmının açıklanması olacaktır. Bu sûre içerisinde yüce Mevla'nın insanları bir nevi, manevî yönden eğittiği görülmektedir.⁵⁰ Bununla birlikte zikredilen âyetle yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için âyetle bulunan kıraat farklılığı, farklı içtihatlarla da delil teşkil etmektedir. Âyetle yer alan kıraat farklılıkları değerlendirildiğinde farklı içtihatlarla neden olma sebebi daha iyi anlaşılacaktır. Bu nedenle bu açıdan âyetle yaklaşmanın daha faydalı olacağı kanaatini taşıyoruz.

Bu âyet ile ilgili orta namazın hangi namaz olduğuna dair birçok rivayet zikredilmektedir.⁵¹ Âyetteki kıraat farkı sahih kıraat kategorisinde yer almayıp müdrec kategorisi içerisinde yer almaktadır. Hz. Hafsa'nın (r.a.) (öl. 45/665 [?]) özel Kur'ân nüshasında, *وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ صَلَاةُ الْعَصْرِ* “orta namaz yani ikindi namazına...” şeklinde geçmektedir.⁵²

Bazı âlimlere göre Kur'ân-ı Kerîm'de geçen “orta namaz” öğle namazıdır.⁵³ Bu görüş, günün başlangıcına dair iki yaklaşımdan biri olan ve sabah vaktinin tan yerinin ağarmasıyla başladığını kabul eden anlayışa dayanmaktadır. Bu durumda öğle namazı günün tam ortasına denk gelmektedir. Öğle namazının “orta namaz” olduğunu savunan sahâbîler

⁴³ Yusuf Çelik, “Kur'an'da İbadet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (01 Temmuz 2014), 203-221, el-Hicr 15/99, ez-Zâriyât 51/56-57, el-Mülk 67/2, el-Cin 72/16.

⁴⁴ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/350-357, el-Bakara 2/3, 43, 45, 83, 110, 125, 143, 144, 149, vd.

⁴⁵ Ömer Faruk Harman, “Hac”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/382-386, el-Bakara 2/128, 158, 189, 196, 197, 198, 200, Âl-i İmrân 3/97, et-Tevbe 9/3, 19, el-Hac 22/27, 28, 33.

⁴⁶ Mehmet Erkal, “Zekât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/197-207, el-Bakara 2/43, 83, 110, 177, 276, 277, en-Nisâ 4/77, 162, vd.

⁴⁷ Çelik, “Kur'an'da İbadet”, 210.

⁴⁸ el-Bakara 2/238.

⁴⁹ Mehmet Paçacı, “Salât-ı Vüstâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/21.

⁵⁰ Mehmet Soysaldı, “Kur'an'da İbadet ve Zikir Kavramları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (30 Haziran 1998), 0-0; Çelik, “Kur'an'da İbadet”, el-Bakara 2/43, 83, 110, 177, vd.

⁵¹ *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 1/376-378.

⁵² İbn Cinnî, *Muhteseb*, 1/34; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmi'it-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1407), 1/287; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Temam el-Endelüsî İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitabi'l-azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dârû'l-Kütûbi'l-İlmiyye, 1422), 1/323.

⁵³ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Bereddûnî - İbrahim Etfeyyîş (Kahire: Dârû'l-Kütûbi'l-Misriyye, 1964), 3/209.

arasında Zeyd b. Sâbit, Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Ömer ve Hz. Âişe bulunmaktadır. Bu görüş, Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın "Namazlara, özellikle orta namaza ve ikinci namazına devam ediniz" şeklindeki ifadeleriyle de desteklenmektedir.⁵⁴

Kurtubî'nin (öl. 671/1273) verdiği bilgilere göre, bu namaz Müslümanlara en ağır gelen namazlardan biri olmuştur. Zira bu namazın vakti, insanların çalışmaktan yorulduğu, güneşin en tepede olduğu öğle sıcağına rastlamaktadır. Hz. Peygamber öğle namazını sıcaklığın en yoğun olduğu vakitte kıldırırdı. Sahâbe için bu namazdan daha ağır gelen başka bir namaz yoktu. Bu durum üzerine "Namazlara ve orta namaza devam edin"⁵⁵ âyeti nâzil olmuş ve Zeyd b. Sâbit şu açıklamada bulunmuştur: "Bu namazdan önce iki, sonra da iki namaz vardır."⁵⁶

Öğle namazıyla birlikte ikinci namazının (orta namaz) olduğuna dair görüş te birçok sahâbî tarafından benimsenmiştir. Bu anlayışı destekleyenlerin temel dayanak noktası, Müslim ve diğer hadis kaynaklarında yer alan birtakım rivayetlerdir. Bu rivayetler arasında en açık ve delil teşkil edici olanı, Abdullah b. Mes'ûd tarafından aktarılan şu hadistir: "Resûlullah şöyle buyurdu: 'Orta namazdan, ikinci namazından bizi alıkoydular...'" Tirmizî bu hadisi rivayet etmiş ve "hasen sahîh" olduğunu belirtmiştir.⁵⁷ Diğer taraftan orta namazın sabah namazı olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.⁵⁸ İmam Mâlik (öl. 179/795) ve kendisinden gelen iki görüşten⁵⁹ birinde İmam Şafî (öl. 204/820) bu kanaati taşımaktadır.⁶⁰ Bu görüşte olanların delillerine bakıldığında ise: "İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: 'Orta namaz sabah namazıdır.'⁶¹ demiştir."⁶²

Herrâsî (öl. 504/1110), Şafî'nin bu namaz ile ilgili olarak *أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَفُرَاقِ الْفَجْرِ إِنْ فُرَانَ الْفَجْرُ كَانَ مَشْهُودًا* "Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namaz kıl. Bir de sabah namazını kıl.

⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, 3/209.

⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, 3/209, el-Bakara 2/238.

⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, 3/209.

⁵⁷ Bu görüşü savunanlar arasında Hz. Ali, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudrî zikredilebilir. Aynı zamanda bu görüş, Ebû Hanîfe tarafından da tercih edilmiş olup, Şafî mezhebi mensuplarının çoğunluğu ile hadis rivayetine dayalı eserleri esas alan ulemanın da ağırlıklı kanaatide bu yöndedir. Endülüslü fakih ve müfessir Abdülmelik b. Habîb'in de bu görüşü benimsediği bilinmektedir. Bu yaklaşımı benimseyenler arasında yer alan İbnü'l-Arabî, "el-Kabes" adlı eserinde ve İbn Atiyye de tefsirinde bu görüşü savunmuş; İbn Atiyye ayrıca halkın ekseriyetinin bu kanaatte olduğunu belirtmiş ve şahsen de bu görüşü tercih ettiğini ifade etmiştir. Bu konuda yer alan diğer hadis rivayetleri ve detaylı kaynak atıfları, ilgili müellifler tarafından daha kapsamlı bir biçimde işlenmiştir. Kurtubî, *el-Câmi'*, 3/210-213.

⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, 3/213-214.

⁵⁹ İmam Şafî iki görüşten birinde orta namazın ikinci namazı olduğunu söylerken diğerinde ise sabah namazına meyletmiştir. Kurtubî, *el-Câmi'*, 3/210.

⁶⁰ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân (Suudi Arabistan: Dâru't-Tedmuriyye, 1427), 114; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsevcirdî el-Beyhakî, *Ahkâmul-Kur'ân li's-Şâfiî* (Kahire: y.y., ts.), 1/412.

⁶¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 5/215.

⁶² Bu namazın (sabah) orta namaz olduğunu söyleyenler arasında Ali b. Ebî Tâlib ve Abdullah b. Abbas da bulunmaktadır. Kurtubî, *el-Câmi'*, 3/213-214.

Çünkü sabah namazı şahitlidir.”⁶³ âyetinden hareketle, orta namaz sabah namazıdır demektir.⁶⁴

Bu bilgiler ışığında değerlendirmeye geçilecek olursa, âyet: *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ* “Namazları ve orta namazı muhafaza edin. Allah’a içtenlikle boyun eğerek namaza durun”⁶⁵ şeklindedir. Meâllerin genelinde salat-ı vüstâ’nın orta namaz olarak tercüme edilmesi “orta namaz”dan kastın ne olduğu hususunu kapalı bırakmaktadır. Fakat âyette yer alan orta namazın mahiyetinin ne olduğu kapalı kalmakta ve tam olarak ne ifade edildiği anlaşılamamaktadır. Müdrec okumalar âyetten murâd edilenin daha iyi anlaşılması noktasında bize yardımcı olmakta, farklı içtihatların desteklenmesine de vesile olmaktadır.

Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli adlı çalışmada aynı âyete “Ey müminler! Namazlara, özellikle orta namaza devam edin, namazı Allah için bütün benliğinizle huşu içinde kılın”⁶⁶ mânâsı verilmiştir. Verilen mânâlar karşılaştırıldığında temelde bir farklılık gözükmemektedir. Metin içinde herhangi bir atıf bulunmazken dipnot/açıklama kısmında ise şu ifadeler geçmektedir: “Her vaktin orta namaz olabileceğini söyleyenler bulunmakla birlikte, bunun sabah veya ikinci namazı olduğunu söyleyenler çoğunluktadır. Fakat kameri takvime göre gün akşam namazıyla başladığı için sabah namazı görüşü daha kuvvetli görünmektedir. Ayrıca sabah namazının faziletini bildiren hadisler ve münafıkların sabah namazına gelmedeki gönülsüzlükleri sabah namazının önemini ortaya koymaktadır. Müfessirlerin ifadelerine göre bu âyetin burada olması Allah’ın dünyevî pek çok hükmü peş peşe açıkladıktan sonra kendi hakkını hatırlatmak istemesidir.”⁶⁷ 2014 yılındaki baskıda verilen dipnot/açıklamada: “Her vaktin orta namaz olabileceğini söyleyenler bulunmakla birlikte, sabah veya ikinci namazı olduğunu söyleyenler çoğunluktadır.”⁶⁸ şeklinde verilmiştir.

Meâl sahiplerinin her iki baskıda da müdrec kıraate yer verdikleri görülmektedir. Bu ise sahih, meşhur veya müdrec ayrımı yapmadan sadece verdikleri mânâdan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte önceki baskıda kıraatler arasında tercihte bulunmazken sonraki baskıda sabah namazının orta namaz olduğu mânâsına meylettikleri açıkça görülmektedir. Kameri takvimin akşamdan başladığından hareketle, akşam ve yatsı namazından sonra gelen sabah namazının orta namaz olduğu kanaatine vardıkları, orta namaz ikinci namazıdır diyen geleneğin görüşünün aksine orta namaz sabah namazıdır görüşünde olanlara katıldıkları görülmektedir.

Bu âyet ile ilgili olarak meâl sahiplerinin genelde Hanefî mezhebine yakın yorum takdirlerinden burada ayrıldıkları göze çarpmaktadır.⁶⁹ İlim sahiplerinin bir delili dayanak göstererek yapmış oldukları tefsir/yorum eksenli yaptıkları tercihlerin alışılmışın dışında olması itibarıyla değerli gözükmemektedir. Bu itibarla yapılan meâl çalışmalarının da aynı şekilde farklı kıraatleri belirtip tercih sunması, tercihin de hüccetlendirerek belirtmesi beklenen bir davranış olacaktır.

⁶³ el-İsrâ 17/78.

⁶⁴ Ali b. Muhammed b. Ali Ebu'l- Hasen et-Taberi Kiya el-Herrasi, *Ahkamu'l- Kur'an*, thk. Musa Muhammed Ali, İzzet Ali Id Atiyye (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405), 1/214.

⁶⁵ el-Bakara 2/238.

⁶⁶ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, el-Bakara 2/238.

⁶⁷ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, el-Bakara 2/238.

⁶⁸ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, çev. Abdülkadir Şener vd. (İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2014), el-Bakara 2/238.

⁶⁹ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, el-Bakara 2/238.

4. Muâmelât ile İlgili Âyetlerde Müdrec Kıraatlere Yer Verilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de mal varlığı, borç ilişkileri, alışveriş, şahitlik gibi muâmelât konularını düzenleyen ahkâm âyetleri,⁷⁰ lafızdaki en küçük farklılıkların dahi hüküm çıkarımını etkileyebileceği alanlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda müdrec kıraatler, her ne kadar sahih kıraatler kadar asli kabul edilmese de⁷¹ özellikle muâmelâta⁷² dair âyetlerde anlamı genişletici veya açıklayıcı bir işlev üstlenebilmektedir.⁷³ Müdrec kıraatlerin metin içerisine doğrudan değil, açıklayıcı dipnotlar aracılığıyla sunulması, hem Kur'ân'ın asli lafzına sadakati koruma hem de okuyucuya alternatif anlam ihtimallerini gösterme amacı taşımaktadır. İlgili meâlde de görüldüğü üzere, müdrec kıraatler, muâmelâtla ilgili ahkâm âyetlerinde doğrudan hüküm değiştirecek şekilde değil; lafzın anlaşılmasını destekleyici ve hükmün dayanağını güçlendirici bir açıklama unsuru olarak sunulmuştur. Bu yöntem, meâlin hem geleneksel kıraat anlayışına bağlı kalmasını hem de metnin fikhî yorum çeşitliliğini yansıtmayı sağlamaktadır.

5. İcma Edilen Bir Hükmün Teyit Edilmesi

Sahih kategorisi içerisinde yer almayan fakat sahâbenin özel Mushaflarında yer alan müdrec kıraatler icma edilen bir hükmün⁷⁴ teyit edilmesi için de kullanılabilir.⁷⁵ Miras hukuku içerisinde yer alan ve konunun tam olarak anlaşılmasına kolaylık sağlayan bu duruma bir örnek olarak *وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ* ⁷⁶ âyetini verebiliriz. Bu âyet Übey b. Kâ'b (öl. 33/654 [?]) ve Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın Mushaf'ında *وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ مِنْ أُمِّ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ* ⁷⁷ şeklinde icma edilmiştir. Bu âyet “aynı anneden bir erkek ve kız kardeşi varsa” ilavesiyle yer almaktadır. Buna göre âyet “aynı anneden bir erkek ve kız kardeşi varsa” şeklinde bir mânâyâ gelmektedir. Bu kıraatler icma edilen hükmü teyit etme noktasında büyük bir kolaylık sağlamaktadır. İslâm alimleri âyetteki erkek veya kız kardeşin aynı anneden olduğunda ittifak halindedir.⁷⁸ Çünkü *كَلَالَةً* âyeti Kur'ân'da aynı sûrede iki yerde zikredilmektedir. Birincisi incelediğimiz bu âyettir. İkincisi ise aynı sûrenin son âyetidir.⁷⁹ Her iki âyette de “kelâle” konusu ele alınmaktadır. Bununla birlikte “kelâle” ye geride anne-baba bırakmayan (muris), geride kalanlardan ne çocuk ne de anne-baba olan (varis), çocuk ve anne-baba olma ciheti dışında kalan akrabalık gibi anlamlar da verilmektedir.⁸⁰ Burada Zemahşerî (öl. 538/1144) “kelâle” den kastedilenin

⁷⁰ Bedreddin Çetiner, “Ahkâmü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), el-Bakara 2/222, 282, Âl-i İmrân 3/161, en-Nisâ 4/94, el-Hucurât 49/6, vd.

⁷¹ Çakıcı, *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*, 2018, 183-187.

⁷² Bilal Aybakan, “Muâmelât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/318-319.

⁷³ Zürcânî, *Menâhil*, 1/431; Çakıcı, *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*, 2018, 183.

⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/72.

⁷⁵ Çakıcı, *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*, 2018, 55, 104, 105, 186.

⁷⁶ en-Nisâ 4/12.

⁷⁷ İbn Cinnî, *Muhtesab*, 1/62; Dâni, *Teysîr*, 36; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/28; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Basrî el-Mâveridî, *el-Hâvî'l-Kebîr fî Fikhi Mezhebi'l-İmâmî's-Şâfi'î ve huve Şerhu Muhtasari'l-Muznî*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 8/91.

⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/78.

⁷⁹ en-Nisâ 4/176.

⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/485.

anne-babası ve çocuğu olmayan kimse görüşünün ağır bastığını söylemektedir.⁸¹ Çünkü gerek kız kardeşler gerekse erkek kardeşler anne babaların sağlığında mirasçı olamazlar.

Yüce Allah (c.c.) sûrenin ilk âyetinde, anne bir kardeşlerin mirastan payının 1/6 olduğunu, son âyetinde ise baba bir veya anne-baba bir kız kardeşin mirastan payının 1/2 olduğunu beyan etmektedir. Eğer ki ilk âyetinde tefsir mahiyetindeki *أُمُّ مَنْ أُمَّ* kıraati olmasaydı, “kelâle” meselesi içinden çıkılmaz bir hal alırdı. Çünkü burada yer alan *أُمُّ مَنْ أُمَّ* ziyadesi, birinci âyetteki kardeşlerin anne bir olduklarını açıklamaktadır. Buradan hareketle ilk âyetinde yer alan kız ve erkek kardeşler ile son âyetinde yer alan kardeşler aynı değildir.⁸² Görüldüğü üzere zikredilen bu kıraat, âyetin anlaşılmasına katkı sağlamakta ve hükmü teyit anlamında çok önemli bir rol oynamaktadır.

İlgili âyetlerin meâlde nasıl karşılık bulduklarına bakıldığında ise meâl sahiplerinin birinci âyetinde “ölen bir erkek veya kadının, aynı anadan bir erkek veya bir kız kardeşi varsa bunların her birinin miras hakkı altıda birdir” mânâsı verdikleri görülmektedir.⁸³ Meâller burada mânâ itibariyle müdrec kıraate yer verirken ana-bir ifadesini kullanmakta fakat kıraate atıf yapmamaktadırlar. İlk âyetinde verilen mânâyâ karşılık dipnotta ana-bir den kastın kelâle olduğunu ve son âyete atıf yaptıkları görülmektedir. Son âyetinde ise âyetin meâli verildikten sonra açıklama kısmında, son âyetteki “kelâle” ana-baba bir erkek ve kız kardeşi ifade etmektedir derken on ikinci âyetinde yer alan kelâlenin ise ana bir kız ve erkek kardeş anlamına geldiğini söylemektedirler.⁸⁴

Meâl sahipleri söz konusu âyeti anlamlandırırken *أُمُّ مَنْ أُمَّ* ziyadesini esas alarak mânâ vermişler fakat diğer âyetlerde olduğu gibi kıraat sahiplerine, müdrec kıraat kategorisinde yer alıp almadığına temas etmemişlerdir. Her ne kadar kıraat farklılığını belirtmeseler de ortak kanaat hususunda görüş bildirmeleri kıraatten haberdar olduklarına işaret etmektedir. Kendileri meâlin giriş kısmında belirttikleri üzere bazen kıraat farklılıklarını belirtirken bazen de belirtme ihtiyacı duymamışlardır.

Bu başlık kapsamında ikinci bir alt başlık açmaksızın, muâmelâtla ilişkili olduğunu düşündüğümüz el-Bakara 2/198. âyetinde de meâl müelliflerinin, kıraat farklılıklarına doğrudan temas etmeksizin fakat bu farklılıkları gözetererek anlam verdikleri görülmektedir. İlgili âyetinde *لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ* kısmından sonra İbn Abbas'ın *الْحَجَّ فِي مَوَاسِمِ* ilavesiyle okuduğu belirtilmiştir.⁸⁵ İlgili âyet siyak ve sibakına bakılmadan veya müdrec ilave değerlendirilmeden tam anlaşılammaktadır. Âyetin mânâsı “Rabbimizin fazlından bir şey istemenizde size bir günah yoktur”⁸⁶ şeklindedir. Âyet hem siyak ve sibakı hem de müdrec kıraat dikkate alınarak değerlendirildiğinde “Hac ayları içinde Rabbimizin fazlından bir şey istemenizde size bir günah yoktur” mânâsını almakta ve daha iyi anlaşılmmaktadır.

⁸¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/486.

⁸² Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1420), 9/522.

⁸³ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, en-Nisâ 4/12.

⁸⁴ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, en-Nisâ 4/176.

⁸⁵ İbn Cinnî, *Muhtesab*, 1/26.

⁸⁶ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, el-Bakara 2/198.

Meâl sahiplerinin de bu âyeti değerlendirirken İbn Abbas'ın *فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ* kıraatini esas alarak mânâ verdikleri görülmektedir.⁸⁷ Fakat âyeti değerlendirirken herhangi bir şekilde farklı okuyuşa temas etmemektedirler. Bununla birlikte “(Hac esnasında ticaretle uğraşarak) Rabbinizin lütfedeceği nasibinizi aramanızda da bir sakınca yoktur” mânâsını vermelerinden bu okuyuştan haberdar oldukları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan 2014 yılında bu âyetle ilgili olarak herhangi bir dipnot veya açıklama yapılmazken, 2020 yılında yapılan baskıda ise cahiliye döneminde hac mevsiminde her türlü ticaret yapılmakta iken İslâm geldikten sonra Müslümanların bu davranışın haram olabileceğini düşündüklerini, âyetin ise bu endişeleri ortadan kaldırdığını ifade etmektedirler.⁸⁸ Bu ve benzeri âyetleri değerlendirirken âyetin nüzûl sebebi, siyak ve sibakı ve âyetin yer alan kıraat farklılıklarının birlikte değerlendirilmesinin ve dikkate alınmasının ehemmiyeti daha iyi anlaşılmaktadır.

İnceleme konusu yaptığımız meâlde muâmelât ile ilgili diğer âyetlere çalışmamızın hacmini açacağından yer vermedik. Ancak meâl sahipleri alışverişte şahit tutulması,⁸⁹ ganimet eşyasının durumu,⁹⁰ selam verene veya teslim olana karşı nasıl davranılacağı,⁹¹ hayız dönemi sonrası temizlik ve cinsel ilişki⁹² gibi muâmelât konularında farklı kıraatlere yer vermişlerdir.

6. Ukubat ile İlgili Âyetlerde Müdrec Kıraatlere Yer Verilmesi

Ahkâm âyetleri içerisinde yer alan ve ceza hukukunun alanına giren konularda kıraat farklılıklarının ahkâm etkisi, lafız ve anlam düzeyindeki değişikliklerin hüküm çıkarımına doğrudan yansması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Ceza hukukuna ilişkin âyetlerdeki kıraat farklılıkları, suçun tanımı, cezanın niteliği veya uygulanma şartları gibi hususlarda yorum çeşitliliğine zemin hazırlayabilmektedir.⁹³ Bu bağlamda, çalışmada, ceza hukuku ile ilgili âyetlerdeki kıraat farklılıklarına yaklaşım dikkatle ele alınmış; sahih kıraatler ana metinde korunurken, müdrec kıraatlere açıklayıcı dipnotlarda yer verilmiş ve bu farklılıkların ahkâm üzerindeki etkisi sınırlı bir şekilde, açıklayıcı mahiyette sunulmuştur. Eserde, özellikle mütevatir olmayan okumaların doğrudan bir hüküm inşasına temel teşkil etmesinden kaçınıldığı, bunun yerine, mevcut anlamı destekleyici veya açıklayıcı bir fonksiyon üstlenmesine özen gösterildiği görülmektedir. Böylece eserde, hem kıraat bilincine hem de fikhî istikrara zarar vermeden farklı okuyuşların ceza hukuku alanındaki etkileri dengeli bir şekilde yansıtılmaktadır.

Şâz olarak nitelendirilen kıraatlerin fikhî bir delil olarak kullanılıp kullanılamayacağı alimler arasında ihtilafli bir konudur.⁹⁴ Buna örnek olarak el-Mâide sûresinde yer alan لَا

⁸⁷ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, el-Bakara 2/198.

⁸⁸ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, el-Bakara 2/198.

⁸⁹ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, el-Bakara 282.

⁹⁰ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, Âl-i İmrân 3/161.

⁹¹ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, en-Nisâ 4/94.

⁹² Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, el-Bakara 2/222.

⁹³ Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli, 2020, el-Bakara 2/184, 226-227, en-Nisâ 4/25, el-Mâide 5/38, 89.

⁹⁴ Şâz kıraatlerin delil olarak kullanılması ve bunlardan şer'î hüküm çıkarılması meselesi, fukaha arasında önemli bir ihtilaf konusu olmuştur. Bu ihtilafın temelinde, şâz kıraatlerin sahih kıraatler düzeyinde bir delil değeri taşımadığı yönündeki kanaat yer almaktadır. Zira bilindiği üzere, şâz kıraatler âhâd haber hükmündedir ve bu yönüyle zannî bilgi ifade ederler. Müdrec kıraatler ise genellikle tefsirî açıklama mahiyetindeki ilaveler olup, bu türden kıraat farklılıklarının ayrı bir kategori olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Fukaha ise bu kıraatleri, şâz kıraatlerin bir alt türü olarak kabul etmiş ve âhâd haber kapsamında değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu

يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارُهَا إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارُهُ أَيْمَانُكُمْ إِذَا خَلَفْتُمْ مَا تَحْفَظُونَ أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ "Allah, bilmeyerek yaptığınız boş yeminlerinizden sizi sorumlu tutmaz. Ancak bile bile kendinizi bağladığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti çoluk-çocuğunuza yedirdiğinizin orta derecesinden on fakiri doyurmak yahut giydirmek veya bir köle azad etmektir. Bunlara gücü yetmeyen üç gün oruç tutar. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin kefareti bu! Bununlar beraber, yeminlerinizi gözetin. Allah size hükümlerini böylece açıklıyor ki, şükredesiniz."⁹⁵ âyeti zikredilebilir.

Âyette yer alan عَقَّدْتُمْ كِسْوَتُهُمْ لافızlarında kıraat farklılığı; ve فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ lafzının sonrasıyla ilgili müdrec ilave söz konusudur. Bu okuyuşların birincisinde Nafi (öl. 169/785), İbn Kesîr (öl. 120/738), Ebû Amr (öl. 154/771) ve Hafs (öl. 180/796) "قَ" harfini şedde ile okumaktadırlar.⁹⁶ Kıraat imamlarından Hamza (öl. 156/773), Kisâî (öl. 189/805) ve Ebû Bekir Şûbe (öl. 193/809) "قَ" harfini şedde ile ve fethalı olarak kıraat etmiştir.⁹⁷ Kıraat imamlarından İbn Âmir'in (öl. 118/736) ravisi İbn Zekvân (öl. 242/857) (قَ) harfini hem tahfifli hem de (عَا) şeklinde medli okumuştur.⁹⁸ Kıraat farklılığı olan diğer bir kelimeyi ise Said b. Müseyyeb (öl. 94/713) ve Yemanî (öl. 36/656) kurradan farklı olarak كِسْوَتُهُمْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ şeklinde dammeli okumuşlardır.⁹⁹ Müdrec bir ifade olan فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ okuyuşuna gelince; Abdullah b. Mes'ûd¹⁰⁰ ve Übey b. Ka'b فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ bölümünden sonra مُتَتَابِعَاتٍ ilavesiyle okumuşlardır.¹⁰¹

Abdullah b. Abbas bir kısım sahabînin, kadınlarla evlenme, yeme-içme ve giyim eşyalarında helal olanları kendilerine haram kılarak yemin etmeleri üzerine: "Ey inananlar, Allah'ın size helal kıldığı temiz ve güzel şeyleri nefislerinize haram etmeyin."¹⁰² âyetinin nazil olduğunu söylemektedir. Bunun üzerine yemin eden sahabîler: "Biz bu emir gelmeden önce yemin etmiştik. Onların durumu ne olacak?" dediklerinde mezkûr âyet nazil olmuştur.¹⁰³

Bir kimse, herhangi bir sebeple yemin ederek Allah'ın helal kıldığı bir şeyi kendisine haram kıldığında bu durumun hükmü ne olacaktır? Bu konuyla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm,

kıraatlerden hüküm çıkarma meselesi, zannî delilden hüküm çıkarmaya ilişkin genel tartışmalar çerçevesinde ele alınmıştır. Şu hâlde hem şâz kıraatler hem de müdrec kıraatler, bağlayıcılığı kesin olmayan, zan ifade eden haberler statüsünde kabul edilmiş; bunlardan elde edilen hükümler de aynı ölçüde bağlayıcılık taşımıştır. Öte yandan, bu tür kıraatleri şer'î delil olarak kabul etmeyen fakihler de bulunmaktadır. Çakıcı, *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*, 2018, 223.

⁹⁵ el-Mâide 5/89.

⁹⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî İbn Mücahid, *es-Seb'a Fi'l-Kıraa*, thk. Şevki Dayf (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1980), 247; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/255.

⁹⁷ İbn Mücahid, *es-Seb'a Fi'l-Kıraa*, 247; Dâni, *Teyisr*, 100.

⁹⁸ Dâni, *Teyisr*, 100; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/255.

⁹⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10/549.

¹⁰⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Sadık el-Kamhavi (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1992), 4/121.

¹⁰¹ Süleymân b. el-Es'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arna'ût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), 165; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10/559; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/121; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/673; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6/283; Ebû'l-Hasen el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte (Beyrut: y.y., 1423), 1/500; Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes, *el-Mudevvene* (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1415/1994), 1/595; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî el-Ferrâ, *Meânî'l-Kur'an*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. (Mısır: y.y., ts.), 1/318.

¹⁰² el-Mâide 5/87.

¹⁰³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10/523; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4/111; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6/264.

yeminlerin bağlayıcılığı ve kefaretları üzerinde durmaktadır. Nitekim Yüce Allah (c.c.), sûrenin ilk âyetinde *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ* “Ey iman edenler, Akitlerinizi yerine getirin.”¹⁰⁴ buyurarak sözleşme ve yeminlerin ciddiyetine vurgu yapmaktadır. Aynı sûrenin 87. âyetinde ise şöyle buyrulmaktadır: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرَّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ* “Ey inananlar, Allah’ın size helal kıldığı temiz ve güzel şeyleri nefislerinize haram etmeyin.”¹⁰⁵ Bu iki âyet birlikte ele alındığında, meşru ve helal olan şeylerin keyfî gerekçelerle yasaklanması doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Allah Teâlâ boş ve düşünmeden edilen yeminlerden dolayı kişiyi sorumlu tutmayacağını bildirerek, “Allah, sizi kasıtsız olarak ettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutmaz.”¹⁰⁶ buyurmaktadır. Zira bu tür yeminler, bir “akid” yani bağlayıcı bir sözleşme niteliği taşımaz. Dolayısıyla kişi ancak bilinçli ve geleceğe dönük olarak yaptığı yeminlerden dolayı sorumlu tutulur.¹⁰⁷

Yemin kefareatine ilişkin olarak Mücâhid (öl. 324/936), Abdullah b. Mes’ûd, Ebû’l Âliye (öl. 90/709) ve Übey b. Ka’b’in âyette yer alan *فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ* kısmından sonra *مُتَتَابِعَاتٍ* ilavesi ile okuduklarından dolayı mânâ, orucun peş peşe ve aralıksız tutulmasının gerekliliğini ortaya koyan bir şekle bürünmektedir. İbrahim en-Nehai de (öl. 96/714) “bu âyet bizim kiraatimize göre *فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ* şeklinde okunur” demiştir.¹⁰⁸

Kurtubî de bu konuda şu rivayetleri nakletmektedir. Abdullah b. Mes’ûd’un mezkûr kiraati doğrultusunda mutlak durumda olan üç gün, kayıtlı hale gelmektedir. Ebû Hanife (öl. 150/767) ve es-Sevri (öl. 161/778) de bu görüştedir. İmam Şafîî bu konuda iki görüş bildirmektedir. Görüşlerinden biri bu şekilde diğeri ise aralıklı tutabileceği şeklindedir. el-Müzeni’nin (öl. 108/726) de zihar kefareti için oruca kıyasen ve Abdullah b. Mes’ûd’un müdrec kiraatini esas alarak bu görüşü benimsemiştir. İmam Mâlik ve Şafîî ikinci görüşünde: “Bunları ayrı ayrı tutması da yeterlidir. Çünkü, peş peşe oruç tutmak, ancak bir nassa ya da nas ile bağlanmış bir hükme kıyas ile vacip olabilen bir sıfattır, burada ikisi de yoktur.”¹⁰⁹ Zemahşerî ise Mücâhid’in: “Ramazan orucunun kazası hariç bütün oruçlar peş peşedir. Yemin kefareti ise kişinin tercihi kalmıştır” görüşünü aktarmaktadır.¹¹⁰

Cessâs (öl. 538/1144), İbn Abbas, Mücâhid, İbrahim (öl. 96/714), Katâde (öl. 117/735) ve Tâvûs’un (öl. 106/725) üç günlük orucun ardı ardına tutulması gerekir dediklerini aktarmaktadır. Boşluk olduğu takdirde bunun geçerli olmayacağını yemin kefareti orucunun, peş peşe tutulması gerektiğini, bunun fakihlerin sözleri ile sabit olduğunu söylemektedir. Fakat âyetin *فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ* şeklinde okunmasının sabit olmadığını, önceden bu şekilde okunmuş, sonra ise bu okuyuşun nesh edilip hükmünün sabit kalmış olabileceğini düşünmektedir.¹¹¹

Taberî (öl. 310/923), her iki okuyuşu mukayese ederek art arda veya fasıllı olarak bu orucun tutulacağına dair bir kayıt zikredilmediğini bu itibarla âyeti mutlak olarak almanın daha isabetli olduğunu söylemektedir. Farklı kiraatlerin Mushafta yer almadığını dolayısıyla Mushafta olmayan kiraatin delil gösterilerek bunun, Allah kelamından

¹⁰⁴ el-Mâide 5/1.

¹⁰⁵ el-Mâide 5/87.

¹⁰⁶ el-Mâide 5/89.

¹⁰⁷ Kur’an Yolu, 2/332-335.

¹⁰⁸ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 4/121.

¹⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi’*, 6/283.

¹¹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/673.

¹¹¹ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 4/121.

olduğunu söylemenin caiz olamayacağını ifade etmektedir. Bu düşünce ile beraber alimlerin düştüğü ihtilaftan dolayı bu orucun peş peşe tutulmasını tercih ettiğini de eklemektedir.¹¹²

Bu âyette yer alan ve müdrec olarak nitelendirilen okuyuşu meâl sahipleri de dikkate alarak şöyle mânâ vermişlerdir. “Ey müminler! (Helalleri haram kılmaya dair ettiğiniz yeminlere gelince:) Allah, dil alışkanlığı sebebiyle veya doğru sanarak yanlış yere ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmaz. Fakat verdiğiniz sözleri, yapacağınız işleri pekiştirmek için bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutar. Böyle bir yemini bozduğunuz zaman bunun kefâreti, ailenize yedirdiğiniz yemeklerin ortalamasını göz önüne alarak, on yoksulu yedirmek veya on yoksulu giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Bunlara gücü yetmeyen kimsenin (art arda) üç gün oruç tutması gerekir. Bozduğunuz yeminlerin kefâreti işte budur. Aslında yeminlerinizi hiç bozmalısınız. İşte Allah hükümlerini böylece açıklamaktadır. O halde (yeminleriniz konusunda size çıkış yolları gösterdiği için) O'na şükretmelisiniz.”¹¹³

İlgili meâlde verilen dipnotta ise üç günlük orucun art arda tutulmasının gerekli oluşunu müdrec kıraat sahipleri olan Übey b. Ka'b ve Abdullah b. Mes'ud'un okuyuşuna bağlamaktadırlar. Devamında, yukarıda ifade edildiği üzere Mücahid ve Ebû Hanife'nin de bu görüşte olduğunu söylemektedirler. Buradan hareketle onların da müdrec kıraati esas alarak mânâ verdikleri ve Hanefi mezhebinin görüşü doğrultusunda hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, Abdülkadir Şener, M. Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım tarafından hazırlanan *Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli* adlı eserde kıraat farklılıklarının meâl çalışmalarına nasıl yansıtıldığını tespit etmeyi amaçlamıştır. İnceleme sonucunda, sahih ve müdrec şeklinde isimlendirmeseler de, açık ve sistematik bir biçimde dipnotlandırılarak okuyucuya sunulduğu anlaşılmıştır. Özellikle çalışmamıza konu ettiğimiz ahkâm âyetlerinde kıraat farklılıklarının meâl etkisi açısından dikkatli bir yöntem izlendiği, sahih kıraatlere öncelik verilmekle birlikte müdrec kıraatlerin de anlam açıklamalarında sınırlı ölçüde değerlendirildiği gözlemlenmiştir.

Meâl sahiplerinin genel yaklaşımında, sahih kıraatlere bağlılığı dikkat çekmekte, ancak müdrec kıraatlere yer verilirken bunların açıkça “müdrec” olarak etiketlenmediği görülmektedir. Bu durum, eserin kıraat ilmi bağlamında yorum çeşitliliğini dikkate alan bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, eserin farklı baskıları arasında yapılan karşılaştırmada, özellikle 2020 baskısında kıraat farklılıklarının aktarımında daha sistematik ve titiz bir yaklaşım benimsendiği tespit edilmiştir.

Bu bağlamda, çalışmanın kıraat farklılıklarını yansıtmadaki metodolojik katkısı, meâl literatüründe özgün bir örnek teşkil etmekte ve yeni çalışmalara model olabilecek nitelikte bir zemin sunmaktadır.

Meâl çalışmalarında sadece sahih kıraatlere değil, anlamı açıklayıcı katkı sağlayabilecek müdrec ve şâz kıraatlere de yer verilmesi önem arz etmektedir. Farklı kıraatlerin meâlde aktarımı yalnızca dipnotlarla sınırlı tutulmamalı, anlam farklılıklarının fikhî ve ahkâmî etkileri de mukayeseli olarak açıklanmalıdır. Yeni meâl çalışmalarında kıraat farklılıklarının anlam zenginliğine katkısı daha açık biçimde vurgulanmalı ve okuyucunun alternatif anlam

¹¹² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10/562.

¹¹³ *Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli*, 2020, el-Mâide 5/89.

katmanlarına ulaşabilmesi desteklenmelidir. Meâl müelliflerinin Arap dili ve grameri yanında kıraat ilmi, tefsir, hadis ve kelâm gibi temel İslami disiplinlerde de yetkin olmaları bir zorunluluk olarak görülmelidir. Kıraat temelli meâl çalışmalarında, hem akademik hem de geniş okuyucu kitlesine hitap eden, açık, anlaşılır ve sistematik bir dil kullanılmalıdır.

Sonuç olarak, kıraat farklılıklarının meâl literatürüne entegrasyonu, Kur'ân'ın anlam katmanlarının ve fikhî yorum çeşitliliğinin daha doğru ve zengin bir şekilde yansıtılmasına imkân tanımaktadır. *Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli* adlı çalışma, bu bağlamda hem metodolojik hem de akademik açıdan kıymetli bir örnek teşkil etmekte ve alan yazınına özgün bir katkı sunmaktadır.

Kaynakça | References

- Acar, Mehmet Maşuk. *Kıraat İlminde Şâz Olgusu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Acar, Mehmet Maşuk. “Kıraatlerin Sınırlandırılmasının Şâz Kıraatler Üzerindeki Etkisi”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 9/1 (10 Ocak 2023), 322-343. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7513491>
- Ak, Hâlid Abdurrahman. *Usulü't-tefsir ve kavâ'iduh*. Beyrut : Dârü'n-Nefâis, 1986.
- Aybakan, Bilal. “Muâmelât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/318-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aydın, Hasan. “Kırâat Farklılıklarının Kur'an'ı Anlamaya Katkısı”. *Kur'an Meâlleri: Sorunlar, Çözüm Önerileri-Meâllerde Metodolojik Sorunlar-*. ed. Murat Serdar vd. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Aydınlı, Abdullah. “Şâz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/385. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bayraktutan, Osman. *Kırâatlerde Âhâd Kavramı*. Ankara: Gece Akademi, 2019.
- Bayraktutan, Osman. *Kırâatlerde Müdrec Kavramı*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed. *İthâfî fudalâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erbaate aşer*. thk. Şa'ban Muhammed İsmail. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1987.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî. *Ahkâmü'l-Kur'an li's-Şâfi'*. Kahire: y.y., ts.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. thk. Muhammed Sadık el-Kamhavi. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1992.
- Çakıcı, İrfan. *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Çakıcı, İrfan. *Şâz Kıraatler ve Tefsire Etkisi*. Konya: Gece Akademi, 2018.
- Çelik, Yusuf. “Kur'an'da İbadet”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (01 Temmuz 2014), 203-221.
- Çetin, Metin. “Kasas Suresindeki Kıraat Farklılıkları ve Meâllere Yansıması”. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 33 (11 Haziran 2024), 241-263. <https://doi.org/10.56597/kausbed.1425053>
- Çetiner, Bedreddin. “Ahkâmü'l-Kur'an”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/551-552. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Dağ, Mehmet. *Kıraat Farklılıklarının İslam Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Dağ, Mehmet. “Kırâat İlminde Şâzz Kavramı-Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair –”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7/2 (30 Eylül 2007), 57-110.
- Dânî, Ebû 'Amr 'Osmân b. Sa'îd. *et-Teyisr fi'l-Kirâ'ati's-Seb'*. thk. Halef Mahmûd Sâlim. Hâil: y.y., 1436.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arna'ût. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Efendioğlu, Mehmet. “Müdrec”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/474-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

- Erkal, Mehmet. “Zekât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/197-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî. *Meânî'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. Mısır: y.y., ts.
- Harman, Ömer Faruk. “Hac”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/382-386. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib b. Temam el-Endelûsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütûbi'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân. *el-Muhteseb fî tebyîni vücûhi şevâzî'l-kırâât ve'l-izah anha*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 1419.
- İbn Ebî Dâvûd. *Kitâbü'l-Mesâhif*. thk. Muhammed b. Abduh. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İbn Mücahid, Ebû Bekr Ahmed b Musa b el-Abbas et-Temîmî. *es-Seb'a Fi'l-Kiraa*. thk. Şevki Dayf. Kahire: Dârü'l-Maârif, 1980.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed. *Müncidü'l-mukri'n ve mürşidü't-tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye, 1999.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fî'l-kırââtî'l-aşr*. thk. Ali Muhammed Dabbağ, b.y.: Daru'l-Kitâbü'l-İlmiyye, ts.
- İbnü's-Salâh, 'Ebû 'Amr Takîyyüddîn 'Osmân b. 'Abdurrahmân. *Ulûmü'l-hadîs*. thk. Nûreddîn 'İtr. Dimaşk; Beyrut: Dâru'l-Fikr; Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1406.
- Yılmaz, Metin - Karaağaç, Muhammet. “Türkistan'ın İslamlaşma Sürecinde Sûfîzmin Etkisi”. *Türkoloji* 109 (Mart2022), 136-160.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.
- Kılıç, Mehmet. *Şâz Kiraatlar Bağlamında Hasan Basrî Kiraatı ve Özellikleri*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kiya el-Herrasi, Ali b. Muhammed b. Ali Ebu'l- Hasen et-Taberi. *Ahkamu'l- Kur'an*. thk. Musa Muhammed Ali, İzzet Ali İd Atiyye. Beyrut: Daru'l-Kütûbi'l-İlmiyye, 1405.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Bereddûnî - İbrahim Etfeyyîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütûbi'l-Mısriyye, 1964.
- Kurtuluş, Yusuf Ziya. *Ahkam Tefsirlerinde Kiraat Farklılıkları (Cessas-Kurtubî Mukayesesi)*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.
- Kurtuluş, Yusuf Ziya. “Şâz Kırâatlerin Mahiyeti ve Çeşitleri”. *Tafsir Dergisi* 3/1 (2023), 17-37.
- Küçükturgut, Muzaffer Ekrem - Çakıcı, İrfan. “Kiraat İlminde Müdrec Olgusu”. *HİKEM* 2/1 (29 Mart 2024), 17-38.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullâh. *el-Mudevvene*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Mâverî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Basrî el-. *el-Hâvî'l-Kebîr fî Fikhi Mezhebi'l-İmâmî-ş-Şâfi'î ve huve Şerhu Muhtasarî'l-Muznî*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye, 1999.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte. Beyrut: y.y., 1423.

- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Murâdî en-. *İ'râbu'l-Kur'ân*. ed. 'Abdulmun'im Halîl İbrâhîm. Beyrut: Menşûrât Muhammed 'Alî Beydûn; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421.
- Öge, Ali. "Enbiyâ Sûresi Bağlamında Ferşî Kiraat Farklılıklarının Anlama Etkisi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (31 Aralık 2020), 43-56. <https://doi.org/10.51121/ilafak.2020.3>
- Önen, Hacı. "Kiraat Farklılıklarının Meâllere Yansıması: Hasan Basri Çantay ve Kur'an Yolu Meâlleri Örneği". *The Journal of Academic Social Science Studies* 1/54 (08 Ağustos 2019), 153-163. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS6889>
- Paçacı, Mehmet. "Salât-ı Vüstâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/21. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1420.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İbadet (Etimoloji ve Tanım)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/233-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Soysaldı, Mehmet. "Kur'an'da İbadet ve Zikir Kavramları". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (30 Haziran 1998), 0-0.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire : Dâru't-Türas, 1985.
- Şâfiî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-. *Tefsîru'l-'İmâm eş-Şâfiî*. thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru't-Tedmurîyye, 1427.
- Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli. çev. Abdülkadir Şener vd. İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2014.
- Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli. çev. Abdülkadir Şener vd. İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2020.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Temel, Ali. "Kiraat Farklılıklarının Meale Yansıtılması - Mustafa Öztürk ve Kur'an-ı Kerim Meali Örneği". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 22/2 (30 Aralık 2022), 345-365. <https://doi.org/10.30627/cuilah.1159389>
- Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kiraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2005.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Namaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/350-357. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yıldız, Cafer. *On Kiraat İmamına Nispet Edilen Şâz Okuyuşlar*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2024.
- Yüksel, Yakup. "Kiraat Farklılıklarının Meâllere Yansıtılması Sorunu (İsra ve Kehf Sûreleri Örneği)". *EKEV Akademi Dergisi* 66 (28 Nisan 2016), 619-640.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabi, 3. Basım, 1407.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1943.